

ارزیابی تأثیر فرهنگی (یا پوست فرهنگی) فعالیت در فضای مجازی؛

(مطالعه موردی: دانشگاه مجازی المصطفی (ص))

روح اله دهقانی^۱

چکیده:

با توجه به ضرورت توجه به تاثیراتی که هر فعالیت بر فرهنگ بر جای می‌گذارد، در این مطالعه محیط فرهنگی دانشگاه مجازی المصطفی مورد بررسی قرار گرفته و با توجه به پیامدهای فرهنگی به دست آمده، راهکارهایی برای افزایش تاثیرات مطلوب و جلوگیری از تاثیرات نامطلوب فرهنگی ارائه شده است. در این پژوهش بر اساس مدل ارزیابی تاثیر فرهنگی (CIA)، مقولات فرهنگ مجازی، فرهنگ دینی و محیط چند فرهنگی به عنوان مؤلفه‌های اصلی محیط فرهنگی دما (MOU) مورد مطالعه قرار گرفته است و با توجه به نظریه‌های موجود در این زمینه و مصاحبه با مخاطبان، صاحب‌نظران و ذی‌نفعان، پیامدها و تاثیرات فرهنگی فعالیت دما شناسایی شده و در خاتمه راهکارهایی به منظور افزایش تاثیرات مطلوب و جلوگیری از تاثیرات نامطلوب ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ، ارزیابی تاثیر فرهنگی، فرهنگ مجازی، محیط چند فرهنگی.

^۱ دانشجوی دکتری سیاستگذاری فرهنگی و عضو هیات علمی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی (ص)؛ roohallah_dehghani@yahoo.com.

تاریخ دریافت: ۹۳/۵/۱۴ تاریخ تصویب: ۹۳/۷/۲

این مقاله به صورت سمینار در کنفرانس بین‌المللی «Islamic Studies and E-Learning» که با مشارکت دانشگاه میدلسکس انگلستان و توسط کالج اسلامی لندن در ۲۷ می ۲۰۱۴ برگزار شد، ارائه شده است.

مقدمه:

همه ما از یکسو در ساختن فرهنگ نقش بازی می‌کنیم و از سوی دیگر از آن تاثیر می‌پذیریم. این تاثیرگذاری و تاثیرپذیری در شرایطی است که فرهنگ جایگاه ویژه‌ای در محیط زیست انسانی دارد. محیطی که نقش عمده‌ای را در توسعه مادی و معنوی انسان بازی می‌کند. از این رو، هر سیستم اجتماعی برای حیات و فعالیت خود لازم است شناخت دقیقی از این محیط که شامل محیط فرهنگی نیز هست، داشته باشد.

محیط فرهنگی بر افراد جامعه تاثیر گذاشته و از آنها تاثیر می‌پذیرد، این رابطه متقابل در میان سیستم‌های موجود در جامعه اعم از اقتصاد، سیاست، تعلیم و تربیت و ... نیز با فرهنگ برقرار است. سیستم‌های آموزشی به مثابه یکی از مهمترین سیستم‌های اجتماعی بشر نیز از چنین وضعیتی برخوردارند و توجه به مقوله فرهنگ برای یک فعالیت آموزشی، اهمیت ویژه‌ای دارد. چرا که تعلیم و تربیت از حوزه‌های اصلی فرهنگ به حساب می‌آید و ضمن تاثیرگذاری جدی، سریع و عمیق بر فرهنگ و شکل دهی به وضعیت جدید فرهنگی، از شرایط محیط فرهنگی بیش از حوزه‌های غیرفرهنگی تغذیه کرده و متاثر می‌شود.

دانشگاه مجازی المصطفی (دما/MOU) به عنوان مرکزی آموزشی - دینی که در فضای مجازی به فعالیت می‌پردازد بر اساس همین ضرورت‌ها است که باید به تاثیرات فرهنگی خود به صورت جدی بیانديشد و ارزیابی تاثیرات فرهنگی (اتف) فعالیت خود را مدنظر قرار دهد تا از این رهگذر به «پیوست فرهنگی» دست یابد که بر اساس آن تاثیرات مطلوب را تقویت کرده و تاثیرات نامطلوب فرهنگی فعالیت خود را تعدیل کند. در این پژوهش بر اساس مبانی و روش‌های موجود در ادبیات نظری ارزیابی تاثیر اجتماعی (SIA) که ارزیابی تاثیر فرهنگی (CIA) یکی از ابعاد آن محسوب می‌شود و با نگاهی به نظریه‌های فرهنگی موجود در حوزه فرهنگ آموزش مجازی تلاش شده است تا افق‌هایی از این تاثیرات گشوده شده و راهکارهایی متناسب با آن به مدیریت دما (MOU) پیشنهاد شود. برای این منظور در ابتدا به تبیین مفاهیم و روش «ارزیابی تاثیر فرهنگی» پرداخته شده و در ادامه با استفاده از مراحل این روش، ارزیابی تاثیر فرهنگی دما (MOU) انجام خواهد شد.

الف- مدل و روش ارزیابی تأثیر فرهنگی (پیوست نگاری فرهنگی)

مناسب است پیش از تبیین مفهوم ارزیابی تأثیر فرهنگی در آغاز به بررسی مفهوم فرهنگ، ارزیابی و تأثیر پرداخته و بر اساس آن ارزیابی تأثیر فرهنگی را مفهوم شناسی کنیم.

۱- فرهنگ: فرهنگ مجموعه‌ای تام از خصوصیات معنوی، مادی، فکری و عاطفی است که جامعه یا گروه اجتماعی را متمایز می‌کند. نه تنها دربرگیرنده هنر و ادبیات است بلکه شیوه‌های زندگی، حقوق اساسی بشر، نظام‌های ارزش، سنت‌ها و باورها را دربرمی‌گیرد.^۱

توضیح این تعریف را می‌توان به صورت خلاصه در جدول زیر نشان داد:^۲

<p>– کل یکپارچه پدیده آفرین است. – شبکه‌ای از معانی است که انسان برای خود پدید آورده است. – مانند یک کوه یخ، بزرگ‌ترین قسمت فرهنگ در زیر اندیشه آگاهانه پنهان است. – قوانین فرهنگی پنهان هستند که در نهایت شیوه نگرش مردم به جهان را تعیین می‌کنند.</p>	<p>«مجموعه‌ای تام است» یعنی:</p>
<p>– ترکیبی خاص از ایده‌ها، تصورات، داستان‌ها، ارزش‌ها و احساساتی است که مردم از آن‌ها الهام می‌گیرند و شیوه رفتارشان را کنترل می‌کند. – در اسطوره جلوه می‌کند؛ از طریق اسطوره می‌توانیم نظری به عمیق‌ترین و پنهانی‌ترین لایه‌های ساخت یک فرهنگ بیندازیم. – در زبان جلوه می‌کند؛ دستور زبان و لغات ارائه دهنده چشم‌اندازی منحصر به فرد از واقعیت هستند. – روش متمایز اندیشیدن و آموختن درباره جهان است.</p>	<p>«دارای ابعاد معنوی، مادی، فکری و عاطفی است» یعنی:</p>
<p>– برنامه‌ریزی جمعی ذهن است که اعضای گروهی را از دیگر گروه‌ها متمایز می‌کند. – در نهادهای خاص، نظام قانونی، شیوه‌های حکومت، الگوهای خانواده و عرف اجتماعی جامعه بیان می‌شود. – گاهی اوقات مهمم یا گسسته می‌شود و باعث مشکلات شخصی و اجتماعی جدی می‌شود.</p>	<p>«متمایز کننده جامعه است» یعنی:</p>
<p>– به متعالی‌ترین صورت و شریف‌ترین گونه در بیان هنری جلوه می‌کند. – از طریق هنر پرورش یافته و جهت می‌یابد، خواه نقاشی، حکاکی، آواز، رقص یا متن باشد.</p>	<p>«در بر دارنده هنر و ادبیات است» یعنی:</p>
<p>– به هنگام سلامت تدریجاً و دائماً تغییر و تحول می‌یابد. – چیزی نیست که بتوان در موزه حفظش کرد. – اغلب با تجلیات فرهنگ اشتباه می‌شود – لباس، هنرهای دستی و ابزارها هستند که نگاه‌داشته می‌شوند. – – تنها به وسیله درونیات فرهنگ قابل تغییر و بازبینی است.</p>	<p>«شامل شیوه‌های زندگی است» یعنی:</p>

^۱ . یونسکو، ۱۳۷۹: ۲۸۰.

^۲ . منبع: یونسکو، ۱۳۷۹: ۲۹۰-۲۸۸.

فرهنگ را می‌توان در سطوح چهارگانه زیر طبقه‌بندی کرد:

۱- باورها و مفروضات اساسی

۲- ارزش‌ها

۳- آداب و الگوهای رفتاری

۴- نمادها و مصنوعات^۱

۲- ارزیابی: فرایند نظام‌مند برای جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات به منظور داوری ارزشی درباره کیفیت موضوع مورد نظر را ارزیابی می‌گویند.^۲ ارزیابی‌ها را می‌توان پیش از انجام یک فعالیت انجام داد که در این صورت ارزیابی پیشینی است و هم می‌توان این ارزیابی را پس از انجام فعالیت در دستور کار قرار داد که این نوع دوم، ارزیابی پسینی گفته می‌شود.^۳

۳- تاثیر: نتایج (Results) یک سیستم از سه زاویه قابل مطالعه است:

خروجی‌ها (Outputs): محصولات و خدماتی است که از تکمیل فعالیت‌ها در درون فعالیت یک سازمان حاصل می‌شود.

پیامدها (Outcomes): به اثرات کوتاه مدت و میان مدت خواسته شده یا تحصیل شده که در نتیجه خروجی‌های یک فعالیت به دست می‌آید، پیامد گفته می‌شود.

تاثیرات (Impacts): اثرات بلندمدت مثبت و منفی بر گروه‌های جمعیتی قابل شناسایی هستند که به وسیله یک فعالیت به طور مستقیم یا غیرمستقیم و خواسته یا ناخواسته ایجاد می‌شوند.^۴

تاثیرات را می‌توان از زوایای مختلف مورد دسته‌بندی قرار داد. برخی از انواع تقسیم‌بندی تاثیرات عبارتند از: تاثیرات ارادی در مقابل تاثیرات ناخواسته، تاثیرات مطلوب در مقابل تاثیرات نامطلوب، تاثیرات مستقیم در مقابل تاثیرات غیرمستقیم و

۱. همچنین ر.ک: ادگار شاین، ۱۹۹۷ و کمیته بین‌المللی اصول و روش‌های اتا، ۱۹۹۴.

۲. امامیان، ۱۳۹۱: ۸۴.

۳. امامیان، ۱۳۹۱: ۱۲۷-۱۲۶.

۴. گروه توسعه ملل متحد، ۲۰۰۳.

تأثیرات آشکار در مقابل تأثیرات پنهان.^۱

یک پروژه را می‌توان در یک تقسیم‌بندی دارای سه نوع تأثیر دانست: تأثیرات اقتصادی، تأثیرات اجتماعی و تأثیرات زیست‌محیطی. تأثیرات اجتماعی علاوه بر تأثیرات بر فرهنگ - که موضوع مطالعه ما در این پژوهش است - شامل تأثیرات بر سبک زندگی، تأثیرات بر جماعت‌ها، تأثیرات بر کیفیت زندگی و تأثیرات بر سلامت می‌شود.^۲ تأثیرات فرهنگی را ذیل تأثیرات اجتماعی با عنوان تأثیرات اجتماعی - فرهنگی (Socio-Cultural Assessment) نیز مورد مطالعه قرار می‌دهند. ارزیابی تأثیرات فرهنگی در بردارنده اطلاعاتی در مورد رفتارها و باورهایی است که در ارتباط با یک ویژگی فرهنگی، نژادی و یا گروهی شکل می‌گیرند و به وجود می‌آیند.^۳

۴- مراحل ارزیابی تأثیر فرهنگی (اتف) یا پیوست نگاری فرهنگی: برای

انجام ارزیابی تأثیر فرهنگی یک سیاست، پروژه و یا هر اقدام دیگر، مراحل وجود دارد که در ادامه ذکر خواهند شد. این مراحل را می‌توان در سه گام مشخص ساخت:

در **گام نخست**، سیاست، طرح یا پروژه مورد نظر (که موضوع ارزیابی است) شناسایی می‌شود،

در **گام دوم**، سنجش تأثیرات فرهنگی دنبال می‌شود،

و در **گام پایانی**، راهکارهای افزایش تأثیرات مطلوب فرهنگی و جلوگیری از

تأثیرات نامطلوب فرهنگی بررسی می‌شود.

در **موضوع شناسی**، موضوع ارزیابی از دو منظر مطالعه می‌شود: اول، تشریح کامل

سیاست، پروژه و یا اقدام مورد نظر است و دوم، بیان و توصیف وضعیت فرهنگی

اولیه‌ای است که قرار است آن اقدام در آن وضعیت فرهنگی اجرا شده و یا به مرحله

اجرا درآید.

^۱ . امامیان، ۱۳۹۱: ۴۹-۴۷.

^۲ . مرکز حکمرانی خوب، ۲۰۰۶: ۵-۴.

^۳ . انجمن هاوایی، ۱۹۹۷: ۱.

سنجش تاثیرات از سه مرحله عبور خواهد کرد. در مرحله اول دامنه یابی^۱ انجام می شود و طیف کاملی از تاثیرات متغیرهای اجتماعی موضوع، بررسی می گردد. برای انجام دامنه یابی، محورها و مراحل مختلفی دنبال می شود. تحلیل ابعاد فرهنگ، تعیین مرزهای جغرافیایی و انسانی مطالعه، تحلیل سیستم ها، تعیین ذی نفعان و بررسی سطوح مختلف مرحله ای است که در این مسیر باید پیموده شود.^۲ در مرحله بعدی، شاخص هایی که به وسیله آنها تاثیرات مطلوب از نامطلوب تفکیک می شوند، به دست خواهد آمد و در مرحله پایانی، پیامد پروژه یا سیاست مورد نظر تعیین خواهد شد.

در گام پایانی، تعیین راهکار انجام خواهد شد و به منظور جلوگیری از کاستن از تاثیرات نامطلوب و دستیابی به تاثیرات مطلوب فرهنگی تغییر، تعدیل یا بهبودی در موضوع مورد نظر صورت خواهد گرفت.^۳ این مراحل در شکل زیر نشان داده شده است: **هروش:** در اجرای این طرح به صورت همزمان از دو روش مطالعات کمی و کیفی

^۱ Scoping.

^۲ جی برج، ۱۳۸۹: ۱۰۱-۸۷.

^۳ جی برج، ۱۳۸۹: ۸۱-۷۹ و امامیان، ۱۳۹۱: ۱۵۴.

یعنی تلفیقی از روش‌های مشاهده میدانی، پیمایش و روش اسنادی استفاده شده است. در این میان تحلیل مخاطبان و ذینفعان دما (MOU)، نقطه ورود به ارزیابی تأثیر فرهنگی است. در روش کمی که تحت عنوان روش پیمایشی - توصیفی نامیده می‌شود با به کارگیری روشهای آماری برای توصیف اطلاعات گردآوری شده از مطالعه میدانی، به ارزیابی تأثیر اجتماعی پرداخته شده است. منظور از پیمایش در اینجا عبارت از جمع آوری اطلاعات است که با طرح و نقشه و به عنوان راهنمای عملی توصیف، پیش بینی یا تجزیه و تحلیل روابط بین برخی متغیرها صورت پذیرفته است. در روش کیفی نیز از تکنیک مصاحبه میدانی، تحلیل نهادی و بحث گروهی استفاده شده است. تحقیق حاضر به لحاظ هدف، تحقیقی کاربردی محسوب می‌شود که هدف از آن، شناخت اثرات فرهنگی فعالیت دانشگاه مجازی المصطفی (MOU) و ارائه راهکارهای متناسب با شرایط و وضعیت موجود است. از لحاظ مدت زمان انجام، طرح حاضر جزء مطالعات مقطعی محسوب می‌شود که در آن اطلاعات فعالیت دما (MOU) در یک بازه زمانی مشخص و محدود گردآوری و مورد تحلیل قرار گرفته است. در این پژوهش با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، نظرات تعدادی از ذینفعان این پروژه که با اهداف و موضوع پژوهش مرتبط هستند مورد بررسی قرار گرفته است.^۱

ب- پیوست فرهنگی دانشگاه مجازی المصطفی

۱- مرحله اول: شناخت موضوع

همچنان که گفته شد، در اولین مرحله ارزیابی تأثیر فرهنگی به شناخت موضوع پرداخته می‌شود. در این مرحله تلاش می‌شود تا با شناخت دقیق موضوع مورد نظر از یک سو و شناخت تاریخچه و وضعیت اولیه محیط فرهنگی فعالیت آن از سوی دیگر، درک صحیحی از وضعیت موضوع مورد نظر به دست آید تا بر پایه آن بتوان مراحل دیگر ارزیابی را سامان بخشید.

دانشگاه مجازی المصطفی (ص) «دما» (al-Mustafa Open Univerity)

دما (MOU) حدود ده سال پیش - در اوایل دهه ۸۰ شمسی - توسط جامعه المصطفی العالمیه تاسیس شد و ماموریت خود را تربیت عالمان دینی در سطوح مختلف قرار داد؛ کسانی که به تناسب نیاز، علاقه و استعداد خود در ساحت‌های مختلف فلسفی - کلامی، فقهی و اخلاقی و در سطوح مختلف آشنایی، تخصص و اجتهاد، دین و معارف دینی را بشناسند و به دنبال ترویج و گسترش آن باشند. این دانشگاه در حال حاضر حدود ۲۰۰۰ دانش پژوه در مقاطع مختلف کاردانی، کارشناسی و کارشناسی ارشد به زبان‌های فارسی، عربی، انگلیسی و اردو در رشته‌های فقه، قرآن، اخلاق و زبان فارسی از بیش از ۲۰ ملیت دارد و با حدود ۲۰۰ استاد و کارمند از ملیت‌های مختلف به اداره فعالیت‌های خود می‌پردازد.

دما (MOU) دارای چهار معاونت (آموزشی، پژوهشی، فرهنگی - تربیتی و اداری - مالی) و سه اداره (ارتباطات و بین الملل، فن آوری اطلاعات و مطالعات توسعه) است که در سیستم دانشگاه به صورت زیر فعالیت دارند:

- فرایند اصلی فعالیت:
 - تبلیغات و ثبت نام
 - تعلیم و تربیت (Education)
 - فارغ التحصیلی
 - فرایندهای پشتیبان:
 - خدمات آموزشی، پژوهشی و تربیتی
 - خدمات اداری، مالی و انسانی
 - خدمات فن آوری اطلاعات
- معاونت‌های مربوطه: اداره ارتباطات و بین الملل، گروه‌های علمی، اداره ارتباطات و بین الملل، معاونت اداری مالی و واحد منابع انسانی، اداره فن آوری اطلاعات

این دانشگاه توانسته است در این مدت به دست آوردهای زیر دست پیدا کند:

- ✓ تولید محتوای آموزشی به ۱۰ زبان،
- ✓ تربیت اساتید و کارکنان مناسب برای عرصه آموزش‌های مجازی،
- ✓ زیرساخت‌ها، مقررات و تجربیات آموزشی مناسب،
- ✓ تنوع ملیتی و زبانی مخاطب،
- ✓ سیستم‌ها و تجارب مناسب در حوزه فن آوری‌های مجازی.

تأثیرات فرهنگی مستقیم دانشگاه از طریق محیط‌های خاص فعالیت آن به فراگیران منتقل می‌شود. فراگیران در چند محیط به دریافت تأثیرات فرهنگی می‌پردازند:

فضاهای عمومی	<p>پایگاه اطلاع رسانی دانشگاه (www.ou.miu.ac.ir)</p> <p>صفحات دانشگاه در شبکه‌های اجتماعی</p> <p>پایگاه‌های وابسته:</p> <ul style="list-style-type: none"> • پایگاه اطلاع رسانی جامعه المصطفی • شهر مجازی قرآن (به زبان‌های فارسی و عربی) • رادیو اینترنتی (به زبان عربی و انگلیسی) 		
فضاهای اختصاصی	<table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%;"> <p>داوطلبان ورود:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سامانه سنجش و پذیرش - سامانه پرسش و پاسخ </td> <td style="width: 50%;"> <p>فراگیران در حال تحصیل:</p> <ul style="list-style-type: none"> - محیط آموزشی دانشگاه (LMS) - محتوای آموزشی - تالارهای گفتگو - نمایندگی‌های رسمی و غیررسمی در کشورهای مختلف - شعبه اصلی دانشگاه در قم </td> </tr> </table>	<p>داوطلبان ورود:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سامانه سنجش و پذیرش - سامانه پرسش و پاسخ 	<p>فراگیران در حال تحصیل:</p> <ul style="list-style-type: none"> - محیط آموزشی دانشگاه (LMS) - محتوای آموزشی - تالارهای گفتگو - نمایندگی‌های رسمی و غیررسمی در کشورهای مختلف - شعبه اصلی دانشگاه در قم
<p>داوطلبان ورود:</p> <ul style="list-style-type: none"> - سامانه سنجش و پذیرش - سامانه پرسش و پاسخ 	<p>فراگیران در حال تحصیل:</p> <ul style="list-style-type: none"> - محیط آموزشی دانشگاه (LMS) - محتوای آموزشی - تالارهای گفتگو - نمایندگی‌های رسمی و غیررسمی در کشورهای مختلف - شعبه اصلی دانشگاه در قم 		
شخصیت‌های مرتبط	<p>کارشناسان ارتباطات و بین الملل</p> <p>کارشناسان آموزشی</p> <p>مدیران دوره/گروه‌های علمی</p> <p>اساتید</p> <p>سایر دانشجویان</p>		

دما (MOU) در برنامه توسعه خود موارد زیر را مورد نظر قرار داده است:

- ✓ افزایش تعداد مخاطب،
- ✓ توسعه قلمرو زبانی فعالیت،
- ✓ گسترش حوزه نفوذ و تنوع ملیتی،
- ✓ توسعه تحصیلات تکمیلی،
- ✓ گسترش ارتباطات میان فراگیران و تقویت شبکه اجتماعی آنها،
- ✓ گسترش فعالیت‌های علمی پژوهشی،
- ✓ توسعه ارتباطات علمی و فرهنگی با نخبگان و مراکز علمی فرهنگی.

۱-۱- شناسایی وضعیت فرهنگی محیط فعالیت دما (MOU)

پیش از ارزیابی تأثیرات فرهنگی باید به این سوال پرداخت که «چه تصویری از محیط فعالیت فرهنگی دما (MOU) وجود دارد و چه حوزه‌هایی را در برمی‌گیرد؟» با توجه به وضعیت موجود و طرح‌های توسعه دما (MOU) می‌توان گفت محیط فعالیت این دانشگاه در دو حوزه فیزیکی و مجازی قابل تصویر و توصیف است که در کنار بُعد آموزشی که کارکرد اصلی فعالیت آن را تشکیل می‌دهد، تصویر کاملی می‌توان از محیط آن ترسیم کرد.

۱-۲-۱- **جغرافیای چند فرهنگی:** آموزش مجازی وقتی قرار است در جامعه مخاطب چند فرهنگی و چند ملیتی صورت گیرد، وضعیت پیچیده‌تری پیدا می‌کند. فرهنگ‌های مختلف، زبان‌های ادراکی متفاوتی دارند و در نتیجه اولویت‌ها، دغدغه‌ها و حساسیت‌های مختلفی پیدا می‌کنند. یکی از بخش‌های جدی محیط فعالیت دما (MOU) همین گستره چندملیتی است که باید به رابطه تأثیرات فرهنگی متقابل آن با فعالیت دما (MOU) پرداخته شود.

۱-۲-۲- **فضای مجازی:** زندگی دیجیتال صرفاً انتقال زندگی فیزیکی به حوزه‌ای دیگر نیست. امروزه اندیشمندان به این واقعیت اذعان دارند که زندگی مجازی، زندگی جدیدی است که وضعیت جدیدی را برای انسان معاصر به وجود آورده و می‌آورد. کسانی که سواد مجازی ندارند، در این زندگی جدید، نه می‌شنوند و نه قدرت بیان

دارند و در نتیجه امکان اندیشیدن هم نخواهند داشت و غریب و فرید می‌مانند. پس باید این فضا را شناخت، در آن زندگی کرد و از کودکی تا مرگ را در آن به تجربه آزمود و زبان آن را شناخته و درک کرد. شناخت فرهنگی که فضای مجازی می‌سازد برای فعالیت در چنین فضایی بسیار حائز اهمیت است. یک سازمان مانند دما (MOU) برای نیل به موفقیت، باید تأثیرات این فرهنگ را شناخته و خود را برای چنین فضایی آماده سازد.

۳-۲-۱- فضای آموزش در حوزه مجازی: آموزش یا تعلیم و تربیت یکی از پیچیده‌ترین فعالیت‌ها است. این که چگونه و با چه روش‌ها و ابزارهایی، اهداف آموزشی به دست آید مقوله دشواری است و هنگامی که این وضعیت در فضای مجازی صورت می‌گیرد، صعوبت آن مضاعف می‌شود. بنابر این یکی از حوزه‌های دیگری که فعالیت دما (MOU) در آن صورت می‌گیرد، فضای آموزش مجازی است. تفاوت این محیط جدید با محیط گسترده مجازی آن است که در اینجا جلوه‌هایی از حوزه فضای مجازی حاکمیت دارد و جنبه‌هایی از مقوله تعلیم و تربیت نیز در آن به چشم می‌خورد.

۲- مرحله دوم: سنجش تأثیر

در مرحله دوم پیوست نگاری فرهنگی سه اقدام باید انجام شود: دامنه یابی، شاخص‌گزینی و پیام‌سنجی. در گام اول تلاش می‌شود طیف کاملی از تأثیرات متغیرهای فرهنگی شناسایی شود. در ادامه شاخص‌هایی برای ارزیابی این تأثیرات شناسایی می‌شود و در گام پایانی بررسی تأثیر اقدام پیشنهادی یا برآورد پیامدهای پیش‌بینی شده بر اساس آن شاخص‌ها صورت خواهد گرفت.

۲-۱- دامنه یابی

بنابر آن چه گفته شد، در ادامه فعالیت‌های دما (MOU) دامنه‌یابی شده و به محورهایی چون تحلیل ابعاد فرهنگی، تعیین مرزهای جغرافیایی و انسانی مطالعه، تحلیل سیستم‌ها، تعیین ذی‌نفعان و بررسی سطوح مختلف موضوع مطالعه پرداخته خواهد شد.

۲-۱-۱- مرزهای جغرافیایی و انسانی مطالعه و تحلیل ذی‌نفعان

با توجه به ویژگی «چندزبانی»، رویکرد «دینی» و فعالیت «مجازی» در دما (MOU)

می توان جغرافیای سرزمینی / انسانی آن را در قالب جدول زیر نشان داد:

جغرافیا	مخاطب	
	انگیزه	هدف
سطح جهانی	مثبت: حقیقت جویی مثبت: بررسی واقعیت اسلام هراسی منفی: مقابله با اسلام گرایی	علاقمندان به آشنایی با اسلام
سطح جهان اسلام	مثبت: حقیقت جویی	آشنایی با معارف ناب اسلامی
	مثبت: بررسی واقعیت شیعه هراسی منفی: مقابله با شیعه گرایی	آشنایی با معارف اسلامی با رویکرد شیعی
سطح منطقه شیعی	تهذیب و تبلیغ	آشنایی با معارف ناب اسلامی

به دلیل اهمیت تحلیل های جنسیتی در مقوله فرهنگ، بُعد جنسیت نیز به عنوان مقوله ای متفاوت به جدول فوق افزوده شده است.

۲-۱-۲- تحلیل ابعاد فرهنگی؛ تلاش برای یافتن نظریه فرهنگی مبنا

محیط فرهنگی دما (MOU) واجد مولفه هایی است که به شناسایی ابعاد فرهنگی آن کمک می کند. مولفه آموزش مجازی اهمیت بعد فرهنگی آموزش در فضای مجازی

را نشان می دهد. مولفه تنوع ملیتی

اهمیت بعد تنوع فرهنگی را

مشخص می سازد و مولفه فعالیت

دینی، بعد فرهنگ دینی را تعیین

می کند. این ابعاد را می توان در

قالب شکل مقابل مشاهده کرد.

با بررسی ادبیات نظری که در

هر کدام از این ابعاد و قلمروها وجود دارد، می توان از گرفتار شدن در تحلیل های سطحی و روبنایی به لایه های عمیق تر موضوع مورد بررسی رهنمون شد. به همین دلیل

در این محور تلاش می‌شود به منظور درک عمیق‌تر دامنه تأثیرات موضوع این مطالعه - یعنی دما (MOU) - اشاره‌ای به ادبیات نظری موجود در هر کدام از این مقولات صورت گیرد.

۱-۲-۱-۲ - فرهنگ آموزش مجازی

▪ فضای مجازی:

فضای مجازی به نوعی ادامه فضای واقعی یا به تعبیری می‌توان گفت وجه صنعتی واقعیت‌های جهان است. فضای مجازی در تلاش است تا منطبق فضای واقعی را درک کند. در واقع به نوعی در مسیر یادگیری از جهان واقعی است. در همین نظام یادگیری و شبیه‌سازی صنعتی، جهان ساخته شده انسان در فضای مجازی شکل می‌گیرد. قابلیت‌های این فضا را در ظرفیت‌های متمایز و به خصوص در قدرت جمع بین اعداد آن می‌توان درک کرد که در ذیل به بعضی از آنها اشاره می‌شود:

۱. مرکزی بودن و غیرمرکزی بودن همزمان: فضای مجازی امکان ایجاد مرکزیت بخشیدن به نمایش و تولید اطلاعات، خدمات و تعاملات و انواع انتقال‌های داده‌ای، خدماتی و مالی را در فضای وب فراهم می‌سازد. در عین حال، امکان غیرمرکز کردن تولید و بهره‌برداری را برای همه کارگزاران و کاربران مرتبط با فضا فراهم می‌آورد.

۲. خصوصی بودن و عمومی بودن همزمان: فضای وب به لحاظ برنامه‌ای بودن ساختار و محتوای آن، امکان ایجاد بستر خصوصی و عمومی برای ذخیره سازی اطلاعات و رویت اطلاعات دریافت‌شده یا ارسال شده یا ایجاد خانه خصوصی و عمومی برای کاربران را دارد. در این فرض، محیط‌های خصوصی و بومی علم، همراه با فضا و محیط‌های عمومی و جهانی علمی فراهم می‌شود.

۳. ثابت بودن و متغیر بودن ساختارها و محتواها: ساختارهای موجود «وبی» هم به لحاظ شکل و ساختار نمایشی و هم به لحاظ اطلاعات، از امکان ثابت بودن، اضافه شدن یا ویرایش شدن برخوردار است و این امکان، انعطاف جدی را در همه عرصه‌های تولید

وبی و مجازی فراهم می‌سازد. چنین شرایطی، شهر مجازی علم را در معرض تغییرات چندجانبه فراهم می‌سازد.

۴. در مکان خاص بودن و فرامکان بودن: اطلاعات محدود به یک مکان خاص نیست و در عین حال، امکان محصور شدن مشروط در مکان خاص را نیز دارد. از این منظر می‌توان محوریت جغرافیایی و فراجغرافیایی را برای تولید و بهره‌برداری علمی فراهم آورد.

۵. در زمان خاص بودن و فرازمان بودن: شکسته شدن و هندسی شدن زمان و «یک‌زمانی شدن» محیط‌های مجازی، مفهوم جدیدی از تولید و شرایطی را فراهم می‌آورد که انباشت و تراکم تولید در زمان گذشته و در زمان این سوی جغرافیا و آن سوی جغرافیا را تحقق بخشد.^۱

۶. حذف تمایز میان تولید کننده و مصرف کننده: اینترنت تمایز میان تولیدکننده و مصرف کننده را از میان برداشته و تمامی کاربران را «تولید/ مصرف کننده» ساخته است. در این فضا، تمایز میان تولیدکنندگان «حرفه‌ای» محتوا و «تازه‌کارها» به آسانی و با سرعت معنای خود را از دست می‌دهد.^۲

■ فرهنگ فضای مجازی

هر گاه انسان‌ها در خلال زمان با یکدیگر تعامل برقرار نمایند، فرهنگ‌های جدید به وجود می‌آیند. در فضای مجازی، فناوری‌های کامپیوتری شبکه‌ای، فرایندهای ساختار فرهنگی را شکل می‌دهند (یا مانع می‌گردند یا بلوکه می‌کنند) و شکل‌گیری این فرایند را تسهیل می‌بخشند. از سویی دیگر تکنولوژی نیز باعث تولید تاثیرات اجتماعی می‌شود؛ این تغییرات اجتماعی، پیچیده‌تر و احتمالی‌تر از آن چیزی هستند که در یک مدل ساده جبرگرایانه و علت و معلولی پیشنهاد می‌شود.^۳ در این میان رایانه‌ها شیوه خودشان را تولید می‌کنند.^۴ به گفته سوزان لای‌استار در کتاب **فرهنگ رایانه** از آنجا که رایانه‌ها به طور همزمان هم رسانه‌های ارتباطی و هم محصول ارتباط هستند، ابژه‌های تحلیل و زیرساختی برای تحلیل، به صورت ذاتی و غیررسمی، فرصت‌های مناسبی را برای مطالعه

۱. سعید عاملی، ۱۳۸۸: ۹۷-۹۶.

۲. رک: دیوید بل، ۱۳۹۰.

۳. دیوید بل، ۱۳۸۹: ۱۰۸.

۴. دیوید بل، ۱۳۸۹: ۱۰۹.

انواع فرایندهای اصلی توسعه فرهنگ مادی، تشکیل شبکه‌های عمل - مینا، جایز الخطا بودن زبان، رابطه بین قدرت و زیرساخت را شکل می‌دهند.^۱ این موضوع آن گاه اهمیت خود را بیشتر نشان می‌دهد که بدانیم فرهنگ مجازی، به شدت خلاق می‌باشد، از وسایل و کاربردها استفاده‌هایی جدید می‌نماید، گزینشی انتخاب می‌کند و گونه‌ها، محتوا و کاربردهای در اختیار را تغییر می‌دهد.^۲

* لایه بندی فرهنگ مجازی

کاستلز چهار لایه را شناسایی می‌کند که با اتصال به هم این فرهنگ را شکل می‌دهند:

۱- فرهنگ فناوران: این فرهنگ مربوط به فراهم آوردن‌گان بیشتر زیرساخت‌های اینترنت می‌باشد. این فرهنگ شایسته سالار است و از تخصص و مهارت ماشینی، حاصل می‌گردد. این فرهنگ با آزادی و تمایل به اشتراک اندیشه‌ها و تولیدات مشخص می‌شود. این گروه اینترنت را استعمار می‌کنند.

۲- فرهنگ رخنه‌گر: رخنه‌گران نیز آزادی و روحیه اطلاعات‌گرایی را ارج می‌نهند و در شعار آن را مورد تاکید قرار می‌دهند. مرام آزادی‌خواه فرهنگ رخنه‌گری نمایانگر اعتقادی مشترک به قدرت شبکه‌سازی رایانه‌ای و عزمی راسخ برای این قدرت فناوری به عنوان فایده‌ای همگانی، حداقل برای جامعه رخنه‌گران، می‌باشد.

۳- فرهنگ ارتباط مجازی: آن چه شرکت‌کنندگان در این جوامع انجام می‌دهند با عنوان «شبکه‌سازی خویش فرمان»^۳ توصیف می‌شود و به شکوفایی «خویش انتشار، خویش سازماندهی و خویش شبکه‌سازی نفوذ کننده به اینترنت» اشاره دارد.

۴- فرهنگ کارآفرینی: این گروه به شیوه‌های مختلف در فرصت‌های شغلی‌ای سرمایه‌گذاری می‌کنند که با استفاده از اینترنت سودآوری قابل پیش‌بینی داشته باشد و به مشاغل به اصطلاح شبکه‌ای معروفند. فرهنگ کاری این افراد غیررسمی، اما انگیزه

^۱ . دیوید بل، ۱۳۸۹: ۱۱۴.

^۲ . دیوید بل، ۱۳۹۰: ۲۳۴.

^۳ Self-directed networking.

اصلی‌شان به جای نمایش مهارت ماشینی، پول‌سازی است.^۱ با تحلیل وضعیت این چهار لایه می‌توان ردّ پای فرهنگ غربی را که با ویژگی‌های اصالت فرد، اصالت سرمایه و اصالت لذت قابل تشخیص است، در وضعیت امروز فضای مجازی مشاهده کرد. اما حقیقت این است که همان‌طور که هانتیگتون در کتاب «جنگ تمدن‌ها» تأکید می‌کند، فرهنگ اسلامی در این میان تلاش می‌کند خود را مستقل نگاه دارد و از زیر بار این فرهنگ مسلط خود را نجات دهد.^۲ بنابراین این می‌تواند در میان انبوهی از مصادیق مصرف، لذت و سرگرمی، مطالبی از جهاد و مبارزه، همکاری و تعاون اجتماعی، ذکر و یاد الهی و ... را مشاهده کرد. با این همه فضای مجازی از ویژگی‌هایی برخوردار است که تفسیر هر پیامی را در درون خود با چالش مواجه می‌سازد. برخی از این ویژگی‌ها را می‌توان در بندهای زیر مشاهده کرد:

* ویژگی‌های فضای مجازی:

۱. سوپرمارکت فرهنگی: کاستلز به عنوان یکی از نظریه پردازان حوزه فرهنگی فضای مجازی معتقد است در فضای مجازی همه چیز پیرامون ما، یعنی تکه‌های بی‌شمار متون رسانه‌ای به یکدیگر متصل می‌شود و این‌ها هستند که اکنون فرهنگ را تشکیل می‌دهند. پس ابررسانه «یک ابرمتن ویژه است که از عبارات فرهنگی چند وجهی ساخته شده است و در صورت‌ها و معانی جدید، باز ترکیب می‌گردد» (دیوید بل، ۱۳۹۰: ۱۵۳) هر فردی می‌تواند به این سوپرمارکت فرهنگی وارد شده و از میان کالاهای فرهنگی متنوع و با تأثیرات و ذائقه‌های گوناگون، برای خود سبد کالایی تهیه کند.
۲. پایان تمایز میان فرهنگ والا و فرهنگ عامه: در فضای مجازی هرگونه تفکیک فرهنگ بالا و فرهنگ عامه، تفریح و تحصیل و اطلاعات و تبلیغات پایان می‌یابد. وقتی مرزها برداشته شدند، حتی می‌توان گفت عقل و جهل هم یکی می‌شوند.

۱. دیوید بل، ۱۳۹۰: ۱۵۹-۱۵۸.

۲. رک: ساموئل هانتیگتون، ۱۳۷۸.

۳. **حذف عاطفه و احساس:** وقتی مرز بین انسان و ماشین برداشته شد، عاطفه نیز از بین می‌رود و جایی برای بیان احساسات ناب و خالصانه وجود ندارد.
۴. **از بین رفتن هویت:** با مرزشکنی فضای مجازی، هویت حذف می‌شود؛ یعنی نام‌های مجازی و دروغین، جایگزین نام اصلی می‌شوند و آن‌گاه تبهکاری شیوع پیدا می‌کند. در اینترنت نویسنده و صاحب تارنماهای بسیاری مشخص نیست؛ بنابراین خالق، نامرئی می‌شود.^۱
- ما در فضای سایبر می‌توانیم به شکلی بی‌پایان این که «کیستیم؟» را بسازیم و بازسازی کنیم. این هویت از جسم واقعی ما و همه هویت‌سازانی که آن را حمل می‌کنند، آزاد شده است. نکته اصلی بررسی *استوارت هال* درباره تعیین هویت، نقش *تفاوت* در ساختن هویت است. به نظر وی همه هویت‌ها مبتنی بر عدم شمول و «دیگر بودگی» هستند؛ *این که کیستیم با این که چه کسی نیستیم، تعیین می‌شود*. بنابراین، اعمال عدم شمول و تعیین مرز با دیگران است که هویت را تعریف می‌کند و برای شناخت هویت‌ها، این «دیگر»ها باید مورد شناسایی قرار گیرند.^۲
- به نظر می‌رسد هویت‌ها برای این که در فضای مجازی شناخته شوند نیاز دارند تا این غیریت‌ها و مرزهای خود با دیگران را برای خود روشن سازند. دما (MOU) به عنوان یک دانشگاه مذهبی شیعی برای تعیین هویت خود و فراگیرانش باید مرز خود را با سایر گفتمان‌های هویتی که در پیرامون آن قرار دارند، به درستی تعیین کند. در غیر این صورت در این سوپرمارکت جهانی کالاهایی را عرضه کرده است که از درون‌مایه‌های خود تهی بوده و مصرف‌کننده آن در یک سبد کالایی غیر مرتبط و ناهمگون، به اهداف فرهنگی مورد نظر این دانشگاه دست نخواهد یافت.
۵. **جایگزینی تفسیر و نقد با خوانش و تاویل:** فضای پسانوگرایی مجازی نه تنها نقش نویسنده و خالق آثار را تا حد زیادی نادیده می‌گیرد، بلکه بر این باور است که همه

^۱ . دیوید بل، ۱۳۹۰: ۲۳۳.

^۲ . دیوید بل، ۱۳۸۹: ۱۸۹.

چیز از قبل به صورت خود به خود در متن اتفاق می‌افتد و خواننده نیز تنها مطالب را بر اساس دید شخصی خود در می‌یابد و عمل فعالی صورت نمی‌گیرد. در حقیقت، تفسیر، نقد و مفهومی وجود ندارد، همه چیز خوانش و تاویل می‌باشد.^۱

* شبکه‌های اجتماعی مجازی

امروزه فضای مجازی به شدت با مفهوم شبکه اجتماعی در هم تنیده است، به گونه‌ای که نمی‌توان مرز روشنی میان آنها ترسیم کرد. فضاهاى مجازى به شدت شبکه‌ای شده‌اند، همان گونه که بسیاری از شبکه‌های اجتماعی اصلاً هویتی صرفاً مجازی دارند. خرید، آموزش، تفریح، معاشرت، سیاست و کار همگی به میزان‌های متفاوتی و به شیوه‌هایی گوناگون، «شبکه‌ای» هستند و در این میان، تجربه افراد بسیاری درباره چنین فعالیت‌هایی کاملاً دگرگون گشته است.^۲

با این که بعضی از افراد معتقدند فضای سایبر راه حلی برای «مشکل» جماعت است (آنجا که جماعت‌های واقعی در حال «مرگ» تلقی شده‌اند)، دیگران معتقدند که فضای سایبر شرایط را (از طریق ترغیب به پسروی بیشتر از «زندگی واقع») بدتر می‌کند.^۳

* دانشگاه مجازی

دانشگاه مجازی دانشگاهی است که در آن آموزش رو در رو و چهره به چهره و در زمان و مکان واحد صورت نمی‌گیرد. بلکه در عالم مجازی محقق می‌شود. آموزش مجازی بر آموزشی دلالت دارد که شاگرد و معلم از نظر مکان و زمان یا هر دو از یکدیگر جدا هستند و معلم، محتوای درس را با کمک نرم افزار مدیریت دروس، منابع چندرسانه‌ای، اینترنت، ویدئوکنفرانس و مانند آن ارائه می‌کند. فراگیران محتوا را از این طریق دریافت می‌کنند و به کمک این فن آوری‌ها با معلم مرتبط می‌شوند.^۴

۱. رک: دیوید بل، ۱۳۹۰.

۲. دیوید بل، ۱۳۹۰: ۲۳۳.

۳. دیوید بل، ۱۳۸۹: ۱۷۷.

* en.wikipedia.org/wiki/virtual_education.

انواع دانشگاه‌های مجازی:

شکل اول- دانشگاه مجازی هوشمند: در این شکل استاد مرجع یادگیری نیست بلکه همچون مشاور عمل می‌کند. دانشجو به دنبال کسب نظریه‌ها است و شکلی متفاوت از اجتماعی شدن را تجربه می‌کند. این تجربه و رای موقعیت جغرافیایی و فیزیکی است.

یکی از نقائص موجود این شکل، نداشتن شخصیت انسانی در نتیجه برقرار نشدن ارتباط کافی با مخاطب خود است. لذا به دلیل نبود ارتباطات چهره به چهره، در ایجاد فرایند اجتماعی مطلوب موفق نیست. بر اساس مطالعات انجام شده ۹۳ درصد ارتباط احساسی هیجانی با مخاطب، غیر کلامی است که در این شکل به حداقل کاهش یافته است.

شکل دوم- دانشگاه مجازی در قالب ارتباط چهره به چهره: استاد از طریق اینترنت بر محدودیت مکانی فائق می‌آید و فضای آموزشی به صورت فضای واقعی کلاس شبیه‌سازی می‌شود. در این شکل نظام سنتی آموزش در فضای مجازی حیات خود را تداوم می‌بخشد. در تحلیل شکل دوم باید گفت اصولاً بازسازی روابط سنتی و چهره به چهره در فضای مجازی مطلوب نیست و پارادایم آموزش در این فضا تغییر می‌کند و نباید انگاره آموزش سنتی را به این فضا انتقال داد.^۱ در چنین صورتی موجب می‌شود از ظرفیت‌های بالقوه فضای مجازی برای اصلاح فرایند آموزش استفاده نشود. علاوه بر این برای درک موقعیت باید به نحوی به آن احاطه داشت و این احاطه نیز از راه تماس مستقیم و حضور جسمانی صورت می‌گیرد. در این صورت معلم احساس تسلط بر کلاس را ندارد و در مواردی که از پدیده‌ای درک مبتنی بر حضور مستقیم نداریم، درک دقیق آن ناممکن است.

شکل سوم: دانشگاه مجازی مبتنی بر ارتباطات ناهمزمان و غالباً مکتوب از طریق شبکه: در این شکل می‌توان از دو رویکرد ارائه‌ای و تسهیل‌کننده بهره برد. در رویکرد ارائه‌ای از روش یک طرفه برای انتقال اطلاعات بدون تلاش برای درگیر کردن دانشجو استفاده می‌شود و ارائه موثر به سازماندهی، نظم و ترتیب و اشتیاق ارائه‌کننده بستگی

^۱ . گریسون و اندرسون، ۱۳۸۳: ۶۰-۶۸

دارد. این رویکرد بدون عنصر تعامل یا گفتگوی انتقادی است. در حالی که رویکرد تسهیل کننده بر اساس گفتگوی انتقادی و ایجاد فرصت برای تعامل دانشجو و مشارکت او در فرایند یادگیری استوار می‌شود.^۱

یادگیری مشارکتی روشی است که در آن یادگیرندگان در گروه‌های کوچک، با هم و به کمک هم مطالب را یاد می‌گیرند.^۲ همکاری و مشارکت در بین اعضای گروه به افراد اجازه خواهد داد تا نظرهای یکدیگر را بشنوند، تصمیمات مشترکی بگیرند، کارشان را بهبود بخشند و در این جریان بیاموزند.^۳

دما (MOU) به عنوان یک دانشگاه مجازی تلفیقی از تمامی انواع دانشگاه‌های فوق را مورد استفاده قرار می‌دهد. جهت گیری اصلی الگوهای رایج فعالیت دانشگاه، ارتباط از فضای شکل دوم دانشگاه مجازی (ارتباط چهره به چهره) به شکل سوم در قالب رویکرد ارتباطات تسهیل کننده تمایل دارد. تاثیر فرهنگی این سیاست بدان معنا است که ارتباطات در قالب تاثیرات عاطفی و احساسی استاد کمرنگ شده و تعاملات فراگیران در قالب تالارهای گفتگو و مباحثه در حال افزایش است. چنین وضعیتی موجب می‌شود تا آن چه تحت عنوان تعاملات میان فرهنگی گفته شد، اهمیت بیشتری پیدا کند. اگر در شکل ارتباط استاد با دانشجو، دانشگاه می‌توانست به تربیت و بکارگیری اساتیدی با هوش فرهنگی مناسب، مشکل ارتباط را تا حد زیادی کاهش دهد، در این شکل جدید باید برنامه‌ها و تدابیری را برای رشد هوش فرهنگی و توانایی تعاملات میان فرهنگی دانشجویان در نظر بگیرد.

۲-۱-۲- تنوع فرهنگی

وضعیت دیگری که دما (MOU) در محیط فرهنگی خود با آن رو به رو است، تنوع فرهنگی است. در این دانشگاه افرادی با فرهنگ‌های مختلف از شرق و غرب

۱. عطاران، ۱۳۸۶: ۵۶-۵۵.

۲. سیف، ۱۳۷۹.

۳. لکس، ۲۰۰۰: ۲۷ و ۶.

عالم، از ژاپن، استرالیا، مالزی و هند گرفته تا خاورمیانه و کشورهای عربی تا اروپای شرقی و غربی و امریکا در حال تحصیل هستند. مهمترین چالشی که نظریه‌پردازان در چنین محیط‌هایی به آن اشاره می‌کنند، مفهوم «ضربه فرهنگی» است.

وضعیت ضربه فرهنگی در شرایط درک ناهمگونی بین مهمان و فرهنگ میزبان ایجاد می‌شود و منجر به احساس عدم کنترل می‌گردد. عواملی چند موجب چنین درکی می‌شوند: تاریخ‌درگیری و ستیز فرهنگی، فاصله فرهنگی، جهل نسبت به فرهنگ دیگر، توانش کم زبان محلی، عدم وجود دوست و آشنا، شوونات اجتماعی نابرابر و قدرت بازدیدکننده و میزبان. هنگامی که مجموعه‌ای از این عوامل موجود هستند، شخص ممکن است ضربه فرهنگی را تجربه کند.^۱ در این شرایط عکس‌العمل‌های مختلفی بروز می‌کند:

در حالت اول، برخی به فرهنگ خود بازمی‌گردند،

در حالت دوم، برخی دیگر با بهره‌گیری از فرهنگ جدید، دو فرهنگی می‌شوند،

و در حالت سوم، برخی بومی فرهنگ جدید می‌شوند.^۲

مفهوم انسان حاشیه‌ای در بیان توضیح حالت دوم این واکنش‌ها شکل یافته است. به عقیده روزه باستید «انسان حاشیه‌ای» کسی نیست که میان دو جهان اجتماعی و فرهنگی زندگی می‌کند، بلکه کسی است که در هر یک از این دو به سر می‌برد، بی آن که آنها را با یکدیگر مرتبط سازد. این افراد که در فضاهای چند فرهنگی زندگی می‌کنند، جهان اجتماعی خود را به شماری «خانه‌های نفوذناپذیر» تقسیم کرده‌اند و در آنجا مشارکت‌های مختلفی دارند.^۳

راهکاری که نظریه‌پردازان برای جلوگیری از پیدایش ضربه فرهنگی و کاهش عوارض و اثرات آن توصیه می‌کنند، «فرهنگ‌پذیری» است. فرهنگ‌پذیری فرایندی است که ارزش‌ها، مبانی و رفتارهای فرهنگی جامعه مورد نظر به دیگران انتقال می‌یابد. عوامل

۱. هری.س. تری یاندیس، ۱۳۸۸: ۳۹۶.

۲. هری.س. تری یاندیس، ۱۳۸۸: ۳۹۹.

۳. دنی کوش، ۱۳۸۱: ۱۰۸.

مختلفی در موفقیت و شکل این فرایند دخیل هستند: عامل جمعیت شناختی (تعداد جمعیت، هرم سنی، نسبت جنسی، وضعیت تاهل و این گونه موارد)، عامل محیط شناختی: (فضای تماس فرهنگی کجاست؟ شهر یا روستا، کشور توسعه یافته یا کشور در حال توسعه، فضای مجازی یا واقعی و ...)، عامل قومی یا نژادی: (ساخت روابط میان قومی چیست؟ آیا به روابطی از نوع سلطه/پیرو سر و کار داریم؟)^۱

بهترین دوره برای فرهنگ پذیری سنین کودکی و نوجوانی است و پس از این دوره انتقال فرهنگی بسیار دشوار خواهد بود. به همین دلیل از راهکارهایی مانند تقویت هوش فرهنگی و روابط میان فرهنگی موفق سخن گفته شده است. صاحب نظران عواملی چند را در موفقیت روابط بین فرهنگی موثر می دانند:

- **شخصیت تعامل گران فرهنگی:** این سه نوع سنجه شخصیت مفید هستند: پیچیدگی ادراکی، تمایل برای به کار بردن دسته بندی‌های وسیع و سنجش تمایلات قومی گرایانه افراطی (فاشیستی). مردمی که از نظر ادراکی پیچیده هستند با مردمی که بسیار متفاوت از آنها هستند، فاصله اجتماعی کمتری نشان می دهند. کسانی که دسته بندی‌های گسترده انجام می دهند، بهتر از آنهایی که دسته بندی‌های محدود انجام می دهند، با محیط‌های جدید تطبیق می یابند. مردمی که قدرت پرست و خشک هستند و تحمل ابهام در آنها کم است، در محیط‌های جدید خوب عمل نمی کنند.

- **آمادگی تعامل فرهنگی:** ضربه فرهنگی را می توان از طریق آماده سازی صحیح از بین برد. یادگیری زبان، شناخت رفتارهای فرهنگی و ... از جمله مصادیق این عامل می باشند.^۲

- **استفاده از مناسک و مراسم:** در روابط فرهنگی دینی نقش مناسک و مراسم بسیار حائز اهمیت است. به نظر امیل دورکیم، دین عقیده صرف نیست، تمام ادیان حاوی مناسک و مراسم منظمی هستند که به وسیله آن مومنان یکدیگر را ملاقات می کنند و در

^۱ . دنی کوش، ۱۳۸۱: ۱۰۶.

^۲ . دنی کوش، ۱۳۸۱: ۴۰۵.

این مراسم و ملاقات‌های جمعی است که نوعی حس همبستگی گروهی ایجاد و ارتقا می‌یابد. استنبیلی ایزن، یکی از کارکردها و پیامدهای مهم گروهی که برخوردار از میراث و عقاید دینی مشترک است را وحدت می‌داند.

- **ایجاد نهادهای اجتماعی بر بستر سوابق فرهنگی:** نهادهای اجتماعی در واقع برآمده از شیوه‌های قومی و عرفیات و بخشی از آن به شمار می‌روند. نقش نهادهای اجتماعی در ایجاد همبستگی اجتماعی قابل توجه می‌باشد.^۱

۲-۱-۲-۳- آموزش‌های دینی در فضای جدید

با این که پیام‌ها هنوز از طریق راه‌های مختلفی ارسال می‌گردند، اما باید توجه داشت که فرهنگ رسانه‌ای جدید، روش‌های انتقال سنتی را تضعیف می‌کند؛ کاستلز معتقد است اگر دین می‌خواهد در این فرهنگ جایگاهی برای خود حفظ نماید، باید واقعی - مجازی شود.^۲ شاید بتوان این تعبیر را این گونه توضیح داد که دین در ارتباط با فضای مجازی حتما باید ریشه‌های واقعی و حضوری خود را حفظ کند. نمی‌توان تمامی نمودها، رفتارها و مناسک دینی را در فضای مجازی دنبال کرد، اما می‌توان از فضای مجازی برای تقویت جماعت‌های دینی^۳ و تبلیغ پیام‌های آسمانی دین بهره‌گیری کرد.

دین را باید به صورت یک گفتمان یکپارچه و هماهنگ معرفی کرد و مرزبندی خود را با سایر قرائت‌های دینی مشخص ساخت. البته باید توجه داشت که این مرزها آن قدر ضیق و محدود نباشد که افراد محدودی با آن هم‌نواپی کنند. مثلا از تاکید بر رفتارهای خاص گروهی از شیعیان مانند قمه زنی و حتی مجالس سوگواری با آیین‌های خاص می‌تواند چنین شائبه‌هایی را دامن زند. از سوی دیگر نباید آن قدر فراخ باشد که

^۱ . عماد افروغ، ۱۳۸۰: ۲۲-۱.

^۲ . دیوید بل، ۱۳۹۰: ۱۵۳.

^۳ در آیه مبارکه ۴۶ سوره شریفه سبأ خداوند قیام و حرکت جمعی برای خدا را مقدم بر حرکت‌های فردی قرار می‌دهد. (قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِي وَفَرَادَى) و در آیات متعددی از جمله سوره مبارکه عصر به اهمیت عنصر تواسی مومنان به یکدیگر تاکید می‌کند. فضای مجازی در کنار فضای واقعی می‌تواند ظرفیت خوبی برای انجام این دستورات در اختیار افراد قرار دهد.

هر کسی با هر نگاهی بتواند خود را در آن تعریف کند. می‌توان تاکید را روی پیام‌هایی از دین گذاشت که جنبه‌های عام‌تر و انسانی‌تر آن را به نمایش می‌گذارد تا دامنه مخاطبان بیشتری با آن همذات پنداری کنند. به عنوان نمونه می‌توان از مفاهیمی مانند مبارزه با ظلم استفاده کرد و از مصادیق جهان‌شمول آن حمایت کرد.

همچنین همان‌طور که گفته شد هویت‌ها در برابر دیگری و غیر است که خود را تعریف می‌کنند. از این رو باید به تعیین مرزهای هویت با دیگران نیز توجه کافی داشت. قرائت انقلاب اسلامی از اسلام شیعی قرائتی است که در برابر قرائت‌های دیگری قرار می‌گیرد. باید با بیانی منطقی و مستدل، مرزهای این قرائت را برای مخاطبان مشخص ساخت و در فضاهای فرهنگی مختلف پیام‌های متناسبی برای آن تولید کرد.

نتیجه‌گیری:

بر اساس آن چه گفته شد محیط دما (MOU) از سه لایه فرهنگی تاثیر می‌پذیرد: فرهنگ مجازی، تعاملات فرهنگی و فرهنگ دینی. با بررسی انجام شده مشخص شد دما (MOU) بر اساس الگویی که برای فعالیت خود برگزیده و تعاملات میان فراگیران خود را توسعه داده است به شکل جدی‌تری با مقوله چندفرهنگی روبرو است. با بررسی آن چه در دیدگاه‌های نظریه پردازان عرصه فرهنگی ارائه شد، محیط مجازی محیطی است که هویت‌های چندپاره در آن شکل می‌گیرد و این با هویت دینی که به دنبال ایجاد وحدت در باورها و رفتارهای فردی^۱ است، در تضاد و تعارض قرار داد. برای رفع این مشکل پیشنهاد شد از رویکرد تلفیقی مجازی - حضوری در فعالیت‌های دینی استفاده شود و برای گسترش همبستگی‌های دینی از مناسک و آداب ویژه و تشکیل نهادهای مناسب با تکیه بر سنت‌های دینی فراگیران استفاده شود. همچنین تاکید شد دما (MOU) نمی‌تواند هویت چندپاره برای خود بسازد. باید ریشه خود را در یک هویت قرار داده و نسبت خود را با سایر هویت‌ها مشخص سازد تا مخاطب از

^۱ حتی تکون اعمالی و اورادی کلها وردا واحدا (دعای کمیل).

سردرگمی‌هایی یافته و به صورت مشخص خود را در این هویت دینی که به ابعاد شخصی، قومیتی و ملیتی خاص وی توجه کرده است، تعریف کند.

در ادامه با تحلیل وضعیت چند فرهنگی و مخاطرات و عوارضی که این وضعیت می‌تواند برای مخاطبان به همراه داشته باشد، گفته شد که پیشنهاد نظریه‌پردازان استفاده از مخاطبان مناسب و همچنین رشد توانایی‌های تعامل فرهنگی آنها بود.

۲-۲- تعیین شاخص‌ها

شاخص^۱ در لغت به معنای نمودار یا نشان‌دهنده یا نماینده می‌باشد و در اصطلاح عبارت است از متغیری کیفی برای نظارت و پایش یا متغیری کمی برای اندازه‌گیری و پیمایش محیطی و نیز مقایسه پدیده‌ها و تغییرات آنها در شرایط مختلف. هر شاخص فرهنگی نمایه یک چالش اصلی یا فرصت و مشکل کلان یا مساله خرد انسانی و نشانی از یک نوید یا هشدار فرهنگی است.^۲ شاخص‌ها را همچنین می‌توان بر اساس ارزش‌ها و اهداف یک سیستم نیز دنبال کرد. به عنوان مثال برای ارتقای برابری و دموکراتیک کردن شاخص‌های مختلفی مانند فعالیت احزاب، مطبوعات، انتخابات و ... وجود دارد. تعیین شاخص‌های ارزیابی تأثیرات فرهنگی دما (MOU) بسته به اهداف و ماموریت‌های آن و با توجه به شاخص‌های توسعه فرهنگی سطح جهانی و شاخص‌های توسعه فرهنگی جهان اسلام و در منطقه شیعیان قابل بررسی است. این شاخص‌ها با بررسی اسناد بالادستی این دانشگاه به دست آمده است.

۲-۲-۱- شاخص‌های توسعه فرهنگی در سطح جغرافیای جهانی:

بر اساس نتایج مرحله دامنه یابی، یکی از محورهای تحلیل تأثیر فرهنگی فعالیت دما (MOU) جغرافیای جهانی است. مخاطب این جغرافیا کسانی هستند که به دنبال آشنایی با اسلامند. انگیزه‌های این افراد، همچنان که گفته شد، حقیقت‌جویی، بررسی واقعیت مطالب اسلام هراسی یا مقابله با اسلام گرایی است. برای شناسایی و تحلیل

تأثیرات فرهنگی مطلوب و نامطلوب، با توجه به مسائل و مشکلات عمده‌ای که بشریت از آن رنج می‌برد، شاخص‌های زیر توسط صاحب نظران عرضه شده است:

شاخص‌های نامطلوب	شاخص‌های مطلوب	سطح فرهنگی
الحداد	خداباوری	باور
مادی گرایی نژادطلبی، قومیت گرایی و جنسیت گرایی	معنویت گرایی کرامت انسانی	ارزش
خشونت طلبی	مسالمت جویی	رفتار

۲-۲-۲- شاخص‌های توسعه فرهنگی در سطح جغرافیای جهان اسلام:

محور بعدی تحلیل تاثیر فرهنگی فعالیت دما (MOU) جغرافیای جهان اسلام است. مخاطب این جغرافیا کسانی هستند که به دنبال آشنایی با اسلام می‌باشند. انگیزه‌های این افراد نیز حقیقت جویی، بررسی واقعیت شیعه هراسی یا مقابله با شیعه گرایی است. صاحب نظران برای شناسایی و تحلیل تأثیرات فرهنگی مطلوب و نامطلوب، با توجه به مسائل و مشکلات عمده‌ای که جهان اسلام در گیر و دار آن گرفتار است شاخص‌های زیر را عرضه کرده‌اند:

شاخص‌های نامطلوب	شاخص‌های مطلوب	سطح فرهنگی
تفرقه	اتحاد	باور
تحجر تکفیر، فرقه گرایی مذهبی و جنسیت گرایی	عقلانیت کرامت انسانی - ایمانی	ارزش
خشونت، مبارزه و پراکندگی توجه به نقاط افتراق	همزیستی تاکید بر اشتراکات	رفتار

۲-۲-۳- شاخص‌های توسعه فرهنگی در سطح جغرافیای منطقه مذهبی:

جغرافیایی منطقه مذهبی محور بعدی تحلیل تاثیر فرهنگی فعالیت دما (MOU) است. این جغرافیا عمدتاً در منطقه آسیای غربی، آسیای میانه و شبه قاره تمرکز دارد و کشورهای ایران، عراق، عربستان، بحرین، کویت، پاکستان، هندوستان، افغانستان و

آذربایجان را در بر می‌گیرد. مخاطب این جغرافیا افرادی هستند که با هدف آشنایی با معارف ناب اسلامی و با انگیزه تهذیب و تبلیغ به انتخاب دما (MOU) می‌پردازند. فعالیت در این منطقه عمدتاً با چالش‌های تنوع فرهنگی، رقابت‌های فاسد و فرقه‌گرایی روبرو است. صاحب نظران برای شناسایی و تحلیل تاثیرات فرهنگی مطلوب و نامطلوب، با توجه به این مسائل و مشکلات شاخص‌های زیر را عرضه کرده‌اند:

شاخص‌های نامطلوب	شاخص‌های مطلوب	سطح فرهنگی
تفرقه	اتحاد	باور
تحجر راحت طلبی مقابله با سنت‌های ملی و قومی شایسته قومیت‌گرایی و جنسیت‌گرایی رقابت جویی	عقلانیت جهاد احترام به سنت‌های ملی و قومی شایسته کرامت انسانی - ایمانی همکاری و مشارکت جویی	ارزش
تفرقه‌گرایی و پراکندگی توجه به نقاط افتراق	یکپارچگی و همزیستی تاکید بر اشتراکات	رفتار

۲-۳- برآورد تاثیرات

گام پایانی مرحله دوم از پیوست فرهنگی دما (MOU) برآورد تاثیرات این دانشگاه است. برای این منظور روش‌هایی وجود دارد که می‌توان به وسیله آن تاثیرات فرهنگی را برآورد کرد. از جمله این روش‌ها می‌توان به پیش‌بینی روندها، روش ضریب‌های جمعیتی (هر افزایش خاصی در جمعیت، مستلزم مضرب خاصی از سایر متغیرها است)، معناداری آماری، سناریوسازی (تخیلات منطقی مبتنی بر تصور آینده فرضی)، نظر متخصصان و برآورد تاثیرات آتی ضمنی اشاره کرد.^۱ در روش مقایسه وضع موجود با وضع آتی می‌توان از ابتدا تصویری از آینده ترتیب داد، سپس پیامدهای هر گزینه را توصیف کرد، در ادامه گزینه‌های بی‌اهمیت را حذف کرد و سرانجام، گزینه‌های

۱. جی برج، ۱۳۸۹: ۱۲۹-۱۲۸.

باقیمانده به عنوان پیامدها یادداشت کرد.^۱

با توجه به آن که چند سالی از فعالیت دما (MOU) گذشته و آمار و تحلیل‌هایی در این خصوص به دست آمده است، در اینجا ارزیابی این تأثیرات با توجه به روند گذشته فعالیت‌ها و استفاده از نظر متخصصان و کارشناسان این دانشگاه به دست آمده است. معیار اشاره به این پیامدها شاخص‌هایی است که در بخش قبل به آنها اشاره شده است.

۲-۳-۱- اثرات مطلوب فرهنگی

با توجه به شاخص‌های مطلوب و نامطلوبی که در بخش پیش به آنها اشاره شد، اثرات مطلوب فرهنگی دما (MOU) را می‌توان به شرح زیر فهرست کرد:

۲-۳-۱-۱- **گفتگوی فرهنگ‌ها:** همه ما اینک با اسطوره اینترنت زندگی می‌کنیم، اسطوره‌ای که در آن اینترنت، بهشت آزادی بیان و آزادی رقابت می‌باشد و به تک تک افراد اجازه می‌دهد که آزادانه اظهار نظر کنند و با شناخت کامل علت‌ها، انتخاب‌های خویش را انجام دهند.^۲ فرهنگ‌های مختلف در این عرصه به گفتگو و اشتراک نظر می‌نشینند و هر چه بیشتر به هم نزدیک می‌شوند.

برای این که دما (MOU) بتواند چنین اثر فرهنگی را ایجاد کند باید معارف مورد نظر خود را در قالب مسائل و چارچوب‌های ذهنی بشر امروز تدوین و عرضه نماید که اگر چنین شد شاهد این خواهیم بود که با همه امپریالیسم رسانه‌ای ظلم جهانی، جمعیت‌های زیادی از مردم جهان، به مانند آن چه در مقابل فجایع غزه رخ داد، ندای مظلوم را شنیده و اسیر فریب‌کاری ظالم نشوند. این گفتگو باید بر اساس مدار توحید که هسته اصلی گفتمان دین و انقلاب اسلامی را تشکیل می‌دهد، سازمان یابد.^۳ با تحلیل صحبت‌های بخشی از دانشجویان که به صورت کوتاه مدت در ایران حضور یافته بودند، می‌توان این تحلیل را تایید کرد. به طوری که با این که این افراد از

^۱ . امامیان، ۱۳۹۱: ۵۳-۵۰.

^۲ . مونیل، ۱۳۸۰: ۳۲۷.

قُلْ يَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ إِنِّي لَمِّنْكُمْ وَإِلَٰهًا مَّعْبُودًا إِلَّا اللَّهُ وَلَا تَشْرِكْ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا
أَبَا بَأْسًا مِنَ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (عدان)

ملیت‌های مختلف بودند، در سخنان خود به این که همانند خانواده واحدی در کنار هم هستند، اشاره می‌کردند.

۲-۳-۱-۲- کاهش مسائل و آلام زندگی بشری به وسیله ارائه طرح‌های عملی

درباره مسائل جاری زندگی بشری: فرهنگ شیعی با تکیه بر عناصر عقلانیت، معنویت و عدالت طرح جامعی برای زندگی بشر ارائه می‌کند. اگر دما (MOU) بتواند در قالب‌های مختلف علمی (رشته‌های بلندمدت و کوتاه مدت، نشست‌های علمی و ...) این کاربرد را در عرصه‌های مختلف مسائل زندگی بشر نشان دهد به جایگاه فرهنگی ویژه‌ای در این حوزه دست خواهد یافت. طراحی و تولید دوره‌های طب اسلامی توسط دما (MOU) را می‌توان در این راستا مورد تایید قرار داد. همچنین جلسات گفتگوی ادیان در قالب وینارهای مختلف که در این دانشگاه برگزار شده است، می‌تواند توسعه یافته و سهم خود را در همگرایی ادیان توحیدی ادا نماید.

۲-۳-۱-۳- توسعه کمی و کیفی سطح سواد: در حال حاضر تمام دولت‌های

کشورهای در حال توسعه درگیر پرداختن به مشکل بی‌سوادی هستند. پیشرفت چشم‌گیری نیز در این زمینه‌ها حاصل شده و هم اکنون نرخ مشارکت در تمام سطوح آموزشی، افزایش یافته است. با توجه به روند رشد کنونی، پیش‌بینی می‌شود علاوه بر ۶۰ میلیون ظرفیت آموزش‌های فوق دیپلم فعلی احتمالاً به ۱۵۰ میلیون فضای دیگر برای پاسخگویی به نیازهای جدید طی ۲۵ سال آینده نیاز باشد. بیشتر این تقاضاها از سوی جهان در حال توسعه خواهد بود.^۱ دما (MOU) می‌تواند با تکیه بر این فرصت و با ابزار فراگیر آموزش-های مجازی و توسعه آن به آموزش‌های مکاتباتی (بدون نیاز به اینترنت دائمی) گستره زیادی از علاقمندان تحصیلات بالاتر از دیپلم را در کشورهای مختلف زیر پوشش قرار دهد. معارف دینی ظرفیت ارائه بسته‌های آموزشی کاربردی برای زندگی جاری افراد بشر را در خود دارد^۲ که می‌تواند این ظرفیت عظیم در کنار این فرصت گسترده، جایگاه ویژه‌ای را

^۱ . علی‌رضا ربیع و دیگران، ۱۳۸۳: ۷۱.

^۲ در روزگار گذشته همین مدارس دینی بود که وظیفه آموزش مردم را بر عهده داشتند و در قالب مکاتب و دروس عمومی این

برای دما (MOU) به ارمغان آورد. از مزایای آموزش الکترونیک این است که بتواند آموزش‌های تک درس را بر اساس علاقه و نیاز مخاطب، ایجاد کند. خانمی که خانه دار است فرصت بسیار مناسب و پویایی برای یادگیری دارد.

با تحلیل دانشجویان موجود این دانشگاه می‌توان مشاهده کرد که بخش قابل ملاحظه‌ای از مخاطبان را افرادی تشکیل می‌دهند که به دلیل محدودیت‌های مختلف امکان تحصیل نداشته‌اند و از طریق فعالیت‌های این دانشگاه توانسته‌اند به فراگیری علوم و دانش‌های مورد علاقه خود بپردازند. ایجاد تسهیلات لازم و در نظر گرفتن شرایط، نیازها و علائق این دسته از مخاطبان می‌تواند به توسعه پذیرش این دسته از مخاطبان منجر شود.

۲-۳-۲- تهدیدها و آسیب‌های فرهنگی

۲-۳-۲-۱- شوک فرهنگی: کسانی که به طور نسبی یا کامل در یک فرهنگ جدید حل شده باشند، ممکن است با بازگشت به جامعه خود دچار شوک فرهنگی بازگشت شوند.^۱ رگه‌هایی از پیدایش این وضعیت را می‌توان در میان دانشجویان دما (MOU) مشاهده کرد. به ویژه کسانی که در کشورهای خود اقلیت محسوب می‌شوند، این شکاف میان خود و جامعه‌شان را بیشتر احساس می‌کنند. در مباحث قبلی تأکید شد که راه مقابله با چنین وضعیتی تقویت درک فرهنگی فراگیران است که در بخش راهکارها بدان اشاره خواهد شد.

۲-۳-۲-۲- دگرگونی افراطی تفکر، سلیقه و رفتار: از نقطه نظر جامعه‌شناسی و روان‌شناسی، فراگیر شدن وسایل جمعی، تحول و دگرگونی فوق‌العاده‌ای را در طرز تفکر، سلیقه و رفتار مردم به وجود آورده است.^۲ میل به تنوع و جذابیت مشکلی برای

مهم را به انجام می‌رسانند. آموزش و پرورش مدرن این زمینه کاری را نیز از علمای دینی ستاند و امروز چنین وضعیتی مسلم پذیرفته شده است که آموزش و وظیفه فن سالاران و حکومت است و دین کاری به حوزه آموزش و پرورش نباید داشته باشد.

۱. پارکر، ۱۳۷۸: ۲۵.

۲. نجفقلی زاده، ۱۳۹۰: ۸۵.

فعالیت‌های دینی است که در آن توصیه به زهد و معنویت گرایمی می‌شود. رسانه گاهی از شکل ابزاری خارج شده و خود، موضوعیت پیدا کرده و برای مخاطب، اهمیت پیدا می‌کند. البته با بررسی انجام شده چنین مشکلی را نمی‌توان به وضوح در میان دانشجویان موجود دما (MOU) مشاهده کرد. ولی به هر حال اقتضای حضور در رسانه و رقابت‌پذیری پیام موضوعی است که در ذات این فعالیت نهفته است و برای توسعه مخاطبین باید به آن توجه بایسته داشت. مرز این جذابیت‌سازی را می‌توان حفظ مضمون و محتوای پیام قرار داد و تا جایی که جذاب سازی منجر به اختلال در معنای پیام نشود، می‌توان بدان توجه کرد. گر چه باید به این نکته توجه داشت که شکل‌های زیبا و ساده ارائه پیام با مضامین دینی و معنوی سازگاری بیشتری دارد.

۲-۳-۲-۳- تهاجم باورها، ارزش‌ها و رفتارهای فرهنگی غیراسلامی: امپریالیسم فرهنگی توسط ملت‌های مرکز بر ملت‌های ضعیف تحمیل می‌شود. در این مورد، هر دولتی تلاش می‌کند فرهنگ خود را صادر کند و این کار را با هر وسیله‌ای که در اختیار دارد، انجام می‌دهد. البته دولت‌های مرکز برای نشر و پخش هنجارهای فرهنگی خود از موقعیت مطلوب‌تری برخوردارند. زیرا بر زبان، مجراهای پخش و ابزارهای دسترسی به اینترنت تسلط دارند. در نتیجه ملت‌های پیرامونی در تلاش برای پخش و نشر آداب، رسوم و هنجارهای فرهنگی خود در عرصه بین‌المللی و مقابله با تأثیرات فرهنگی کشورهای مسلط، هر چه بیشتر خود را در موقعیتی نامطلوب می‌یابند.^۱ دما (MOU) در این شرایط هجمه فرهنگی است که پیام خود را عرضه می‌کند. برای ماندگاری در این فضا ضمن آن که باید پاسخ‌هایی را به صورت‌های مختلف به هجمه‌های فرهنگی داد، باید طرح‌های ایجابی نیز داشت و به صورت فعالانه هم این هجمه را به چالش کشید و هم جایگزینی برای حذف آن ارائه کرد.

با بررسی انتظارات دانشجویان دما (MOU) این نکته را می‌توان مورد تأکید قرار داد که هر چه آموزش‌هایی که در اختیار آنها قرار می‌گیرد با زندگی آنها ارتباط بیشتری

^۱ . نجفقلی زاده، ۱۳۹۰: ۸۷ و ابویوسالوئیس، ۱۳۸۵: ۳۰.

یافته و ناظر به حل و فصل مسائل زندگی آنها باشد، استقبال و علاقه بیشتری نسبت به آنها وجود دارد. به عنوان مثال چنان چه احکام دینی متناسب با شرایط زندگی آنها در کشورها و شرایط مختلف فرهنگی عرضه و ارائه شود و یا مباحث فلسفی و کلامی ناظر به شبهات و مسائل جاری آنها باشد، آنها را در مقابله با این تهاجمات و مشاکل حمایت خواهد کرد.

۲-۳-۲-۴- **عام‌گرایی و یکسان‌سازی فرهنگی:** اکثر طراحان شبکه در امریکای شمالی اند و به طور طبیعی گرایش به طرفداری از ویژگی‌های خاص فرهنگی و بی‌اعتنایی نسبت به تفاوت‌های ظریف و مفاهیم مندرج در سایر فرهنگ‌ها و زبان‌ها دارند. انگلیسی به زبان برتر اینترنت تبدیل شده است و محیط فرهنگی اینترنت، بازتاب دهنده فلسفه لیبرالی بازار آزاد ایالات متحده است.^۱ برخی از کشورهای توسعه یافته غیرانگلیسی زبان نیز درباره اینترنت اظهار نگرانی کرده‌اند. فرانسه، تسلط ویژگی‌های انگلیسی و امریکایی را نوعی امپریالیسم فرهنگی می‌داند و در جهت توسعه نرم‌افزار جست‌وجوگر فرانسوی و برنامه‌ای برخط به زبان فرانسه اعمال فشار می‌کند.^۲ دما (MOU) نیز می‌تواند با توسعه فضاهای زبانی که تا کنون با موفقیت دنبال کرده است، بیان‌دیشد و در کنار این از ظرفیت زبان فارسی به عنوان ابزاری برای انتقال فرهنگی غافل نماند.

۲-۳-۲-۵- **شکاف دیجیتالی:** این فناوری چند دهه دیگر در جوامع به ایجاد شکاف طبقاتی میان مردمی که در جاهایی زندگی می‌کنند که شبکه‌های بسیاری با ظرفیت بالا موجود است و از لحاظ مالی نیز به این فن آوری دسترسی دارند و از حیث فرهنگی می‌توانند آن را تحت کنترل خود درآورند و آن عده که در حاشیه باقی می‌مانند، ادامه خواهد داد.^۳ البته با کاهش هزینه‌های رایانه و اینترنت در سال‌های اخیر، افق آینده نشان می‌دهد که این شکاف روز به روز کمتر خواهد شد. اما تا آن زمان برای مقابله با شکاف

^۱ . ابو، ۱۳۸۵: ۱۶-۱۴.

^۲ . ابو، ۱۳۸۵: ۱۵.

^۳ . نجفقلی نژاد، ۱۳۹۰: ۹۳-۹۲.

دیجیتالی و عدالت آموزشی در میان مخاطبین، دما (MOU) می‌تواند وابستگی آموزش‌های خود را به امکانات ویژه رایانه‌ای و اینترنتی کاهش داده و امکاناتی را نیز برای علاقمندانی که توانایی کمتری دارند، ایجاد کند.

۳- مرحله سوم: تعیین راهکار

۳-۱- گفتمان سازی:

۳-۱-۱- ترویج ارزش‌های مشترک دینی و جهانی و معرفی عمق آموزه‌های دینی در راستای کاهش آلام بشری: در فضای زبان‌هایی که عمده مخاطبان آن در کشورهای غیر اسلامی سکونت دارند^۱، گفتمان شیعی باید با محوریت توحید و با تکیه بر سه عنصر عقلانیت، معنویت و عدالت که نشان‌دهنده جامعیت معارف دینی است ارائه شده و مرز آن با گفتمان‌های غیر دینی انسان محور و عناصر عاطفه‌گرایی، مادی‌گرایی و ظلم تبیین شود. این راهکار در قالب شکل‌های زیر قابل انجام است:

○ گرامیداشت مناسبت‌های ضد ظلم و عدالت محور جهانی و معرفی و ترویج شخصیت‌های آن،

○ رشته‌هایی با هدف ایجاد گفتگوی ادیان با محوریت و مدار آموزه‌های مشترک.

۳-۱-۲- ارائه گفتمان انقلاب اسلامی در حوزه جهان اسلام با محوریت عقلانیت اجتهادی، معنویت و اخلاق اسلامی و عدالت و ظلم ستیزی و تشیع با تاکید بر عناصر وحدت و همزیستی: این گفتمان را می‌توان در حوزه زبان‌های جهان اسلام (عربی، فارسی، اردو، ترکی و ...) دنبال کرد. در این قرائت اهل بیت (ع) می‌توانند به عنوان محور گفتمان وحدت و همزیستی اسلامی تعریف و تبلیغ شوند.

۳-۲- توسعه مخاطب عام و توجه همزمان به مخاطب پیرامون و مرکز با استفاده از فرصت نیاز به سوادآموزی به ویژه در کشورهای در حال توسعه: در این زمینه می‌توان رشته‌های کاربردی متناسب با نیاز عموم مردم در مقاطع کاردانی و کارشناسی را طراحی و ایجاد زمینه تحصیل آسان و سهل برای توسعه مخاطبان را فراهم ساخت.

^۱ زبان‌های انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، اسپانیولی، چینی، ژاپنی، روسی و ...

۳-۳- گسترش سواد فرهنگی مخاطبان: همان طور که گفته شد به دلیل شرایط چند فرهنگی و امکان بروز آسیب‌های فرهنگی می‌توان این راهکار را در شکل‌های زیر دنبال کرد:

- بررسی صلاحیت مخاطبان پیش از ورود از طریق آزمون‌های شخصیت و ارزیابی تعاملات میان فردی و فرهنگی ایشان،
- آموزش‌های مورد نیاز به صورت اجباری و اختیاری (و غیر مستقیم) به ویژه در هفته‌های اول تحصیل،
- ایجاد شبکه‌های اجتماعی چند ملیتی با نظارت و هدفمند برای آزمون و ارتقای مهارت‌های فرهنگی،
- استفاده از کارکنان توانمند در برقراری ارتباطات میان فرهنگی،
- انجام فعالیت‌های علمی و پژوهشی مشترک توسط ملیت‌های مختلف.

۳-۴- پایه‌ریزی و ایجاد تدریجی هویت دینی: یکی از پیچیده‌ترین فعالیت‌ها در حوزه تعلیم و تربیت، شکل‌دهی به هویتی است که آموزش‌ها را در سطح ذهنیات باقی نگذاشته و تضمینی برای شکل‌گیری رفتارهایی بر اساس آنها باشد. برای این منظور همان طور که در مباحث قبلی گفته شد لازم است زندگی مجازی به زندگی واقعی پیوند خورد و هویت‌های گروهی در کنار شخصیت فردی مخاطبان رشد پیدا کند. برای این منظور راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

- مهندسی برنامه‌های درسی، سرفصل‌ها و مواد آموزشی بر اساس منطق شکل‌گیری هویت دینی
- ایجاد شبکه‌های اجتماعی ملیتی و فراملیتی میان مخاطبان
- آموزش مدیریت اوقات زندگی و ارائه برنامه‌هایی برای اوقات فراغت در قالب رسانه‌های اینترنتی و سایر ابزارهای موجود
- ایجاد ارتباط فراگیران با شبکه‌های حضوری در مناطق و کشورهای خود
- تشویق و حمایت از راه‌اندازی نهادهای اجتماعی میان فراگیران در حوزه‌های مختلف تحصیلی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی
- ایجاد فضای شکل‌گیری مناسک و مناسبت‌های دینی و مذهبی بر اساس فرهنگ‌های ملیتی

- ایجاد احساس مرز مسولانه نسبت به هویت‌های دیگر
- تعیین جایگاه قومیت‌ها و نژادها در دین اسلام
- بیان داستان ارتباطات فرهنگی ائمه با اقوام مختلف
- ارزش به زبان و تولیدات فرهنگی اقوام مختلف و حتی آموزش زبان دیگران در شبکه‌های اجتماعی

- استفاده از نمادهای اقوام و فرهنگ‌های دیگر و معرفی الگوهای موفق آنها در طول تاریخ
- ایجاد امکان مشارکت علاقمندان به تامین هزینه‌های دانشگاه (خودکفایی دانشگاه با هدایای مخاطبان)

۳-۵- تثبیت دانشگاه مجازی المصطفی به عنوان نماد شیعه در عرصه جهانی:

- مکتب اهل بیت (ع) برای نجات همه جهانیان است. اگر دما (MOU) برچسب‌های قومیتی و ملیتی پیدا کند، امکان رساندن این پیام را در گستره جهانی از دست خواهد دارد. به همین منظور پیشنهاد می‌شود راهکارهای زیر مورد استفاده قرار گیرد:
- بومی سازی تولید محتوا با مشارکت اساتیدی از همه کشورها
 - ایجاد امکان انتخاب در اساتید و محتوای درسی
 - استفاده از نمادهای همه کشورها
 - معرفی الگوهای موفق تربیت یافتگان و عالمان دینی از کشورهای مختلف
 - ارتباط با مراکز علمی همسو در کشورهای مختلف و شکل گیری برند دانشگاه بر اساس اتحادیه جهانی

- ### ۳-۶- توسعه سواد رسانه‌ای مخاطبین:
- همان طور که گفته شد امروزه رسانه‌ها در سلطه جریان فرهنگ مادی غرب قرار دارند. راه جلوگیری از سلطه آنها بر فراگیران و تاثیر بیشتر گفتمان دینی و شکل‌گیری هویت جدید آن است که مخاطبان به شکل فعالی با رسانه‌ها برخورد داشته باشند. این مهم تنها مخصوص فعالان رسانه‌ای نیست، بلکه به دلیل گستردگی نفوذ رسانه‌ها، همه افراد نیاز به چنین دقتی دارند.

۳-۷- تقویت زبان فارسی و عربی : زبان، ابزار انتقال فرهنگی است. دما (MOU)

در کنار توسعه آموزه‌های دینی به زبان‌های مختلف می‌تواند با ابزارهای تشویقی

مادی و معنوی که در اختیار دارد، زبان فارسی را به عنوان زبان فرهنگی تمدن اسلامی - ایرانی و زبان عربی را به عنوان زبان فرهنگ تمدن شیعی - اسلامی توسعه بخشد و از این طریق زمینه را برای توسعه فرهنگی در میان گروه مخاطبان خود ایجاد کند.

جمع بندی

در این پژوهش به موضوع تاثیر فرهنگی فعالیت دانشگاه مجازی المصطفی پرداخته شد. برای این منظور با استفاده از روش ارزیابی تاثیر فرهنگی، ابتدا به دامنه یابی (Scoping) تاثیرات فرهنگی دما (MOU) پرداخته شد. در این بخش دامنه جغرافیایی فعالیت دما (MOU) در سه لایه جهانی، جهان اسلام و منطقه مذهبی تشیع تعیین شد. همچنین دامنه ذی نفعان نیز در همین سه لایه مورد بررسی قرار گرفت و اهداف و انگیزه‌های آنها از تحصیل در دانشگاه مجازی تحلیل شد.

در جغرافیای جهانی مخاطبان به دنبال آشنایی با اسلام با یکی از انگیزه‌های حقیقت جویی، ارزیابی اسلام هراسی و یا ایجاد اسلام هراسی هستند. در لایه بعدی که جغرافیای جهان اسلام است، مخاطبان با هدف آشنایی با اسلام و با انگیزه بررسی حقیقت شیعه هراسی و یا تلاش برای شیعه هراسی این دانشگاه را انتخاب می‌کنند. در لایه آخر هم که مربوط به جغرافیای منطقه تشیع می‌شود، مخاطبان با هدف آشنایی با معارف ناب اسلامی و با انگیزه تهذیب فردی و تبلیغ دما (MOU) را برمی‌گزینند. همچنین در ادامه تعیین دامنه تاثیرات فرهنگی دما (MOU) فرهنگ آموزش مجازی، فرهنگ دینی و تنوع فرهنگی به عنوان سه خصیصه اصلی فرهنگی آن معرفی شد.

بر اساس آن چه در بخش دامنه یابی به دست آمد، در محور بعدی به تعیین شاخص‌های مورد نظر دما (MOU) پرداخته شد. این شاخص‌ها ذیل هر کدام از لایه‌های جغرافیایی و مخاطبان هر کدام، به شاخص‌های مطلوب و نامطلوب تقسیم شد.

در ادامه با تحلیل و بررسی این شاخص‌ها به نظر می‌رسد دما (MOU) با به

- کارگیری سیاست‌های زیر می‌تواند تأثیرات فرهنگی مطلوبی را در آینده بر جای گذارد:
- ۱- رعایت کرامت انسانی، احترام به ارزش‌های دینی و عقلانی و نقد منصفانه کاستی‌های فرهنگی.
 - ۲- استفاده از اساتید و کارکنان مرد و زن، ارائه طرح اسلام در مورد حضور اجتماعی زن، نقد وضعیت فرهنگی جهان غرب و پرهیز از طرح دیدگاه‌های افراطی در مورد نقش زن در اجتماع.
 - ۳- ارائه محتوای چندرسانه‌ای و جذاب با حفظ جنبه‌های تعاملی مخاطب با آن.
 - ۴- گرامیداشت مناسبت‌های ارزشی جهانی، اسلامی و مذهبی.
 - ۵- ایجاد امکان تعامل انسانی میان مخاطبان ملیت‌های مختلف.
 - ۶- گفتمان‌سازی در قالب ترویج ارزش‌های مشترک دینی و جهانی و معرفی عمق آموزه‌های دینی در راستای کاهش آلام بشری در حوزه زبان‌های جهانی و ارائه گفتمان انقلاب اسلامی در حوزه جهان اسلام با محوریت عقلانیت اجتهادی، معنویت و اخلاق اسلامی و عدالت و ظلم ستیزی و تشیع با تاکید بر عناصر وحدت و همزیستی.
 - ۷- توسعه مخاطب عام و توجه همزمان به مخاطب پیرامون و مرکز با استفاده از فرصت نیاز به سوادآموزی به ویژه در کشورهای در حال توسعه.
 - ۸- توسعه سواد فرهنگی مخاطبان.
 - ۹- پایه ریزی و ایجاد تدریجی هویت دینی.
 - ۱۰- تثبیت دانشگاه مجازی المصطفی به عنوان نماد شیعه در عرصه فضای مجازی جهانی.
 - ۱۱- توسعه سواد رسانه‌ای مخاطبین و جلوگیری از سلطه رسانه‌ای.
 - ۱۲- تقویت زبان فارسی و عربی به عنوان ابزار انتقال فرهنگی.

سخن پایانی

آن چه در این پژوهش آمده است، اولین مطالعه در خصوص تاثیرات فرهنگی دانشگاه مجازی المصطفی (ص) است. گستردگی دامنه فعالیت این دانشگاه و پیچیدگی‌های محیط مجازی ایجاب می‌کند تا مطالعاتی از این دست به صورتی گسترده‌تر مورد توجه مدیران آن قرار گیرد. چه این که تحولات محیط فرهنگی این دانشگاه آن قدر گسترده است که در فواصل منظمی باید به این مهم توجه شود. شاید بتوان گفت آن چه در اینجا آمده است درآمدی بر تاثیرات فرهنگی محیط فرهنگی گسترده‌ای است که دما (MOU) در آن فعالیت دارد. امید که توانسته باشد ضمن توجه به اهمیت و ضرورت مطالعه تاثیرات فرهنگی، جنبه‌هایی از تاثیرات فرهنگی آن را نشان داده باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- ۱- ابو، بوسالوئیس (۱۳۸۵) *امپریالیسم مجازی: روابط جهانی در عصر جدید*، ترجمه پرویز علوی، تهران: ثانیه.
- ۲- افروغ، عماد (۱۳۸۰) *تاملی بر نقش نهادهای مردمی در همبستگی اجتماعی*، مجموعه مقالات جامعه و فرهنگ، تهران: آرون.
- ۳- امامی، سید مجید (۱۳۹۱) *پیوست فرهنگی؛ از مفهوم تا روش*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- ۴- برج، رابل جی (۱۳۸۹) *راهنمای عملی ارزیابی تأثیر اجتماعی*، ترجمه محمدعلی رضائی، تهران، جامعه شناسان.
- ۵- بل، دیوید، *درآمدی بر فرهنگ‌های سایبر*، ترجمه مسعود کوثری، تهران: جامعه شناسان، ۱۳۸۹.
- ۶- بل، دیوید، *نظریه پردازان فرهنگ سایبری (رایا فرهنگ): مانوئل کاستلز و دانا هاراوی*، ترجمه مهدی شفیعیان، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۰.
- ۷- ربیع، علیرضا و دیگران (۱۳۸۳) *آموزش عالی عصر مجازی*، تهران: دانشگاه ایران.
- ۸- شاین، ادگار (۱۹۹۷) *فرهنگ سازمانی*، ترجمه محمد ابراهیم محجوب، تهران: فرا.
- ۹- صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۸۹) *انسجام ملی و تنوع فرهنگی*، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- ۱۰- عاملی، سعید (۱۳۸۸) *متن مجازی*، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ۱۱- عطاران، محمد، *دانشگاه مجازی؛ بازخوانی روایت‌های موجود*، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، بهار ۱۳۸۶، شماره ۴۳.
- ۱۲- فاضلی، محمد و پاک سرشت، سلیمان (۱۳۸۸) *ارزیابی تأثیر اجتماعی*، تهران: دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
- ۱۳- کوش، دنی، (۱۳۸۱) *مفهوم فرهنگ در علوم اجتماعی*، ترجمه فریدون وحید، تهران: سروش.
- ۱۴- گریسون و اندرسون (۱۳۸۳) *یادگیری الکترونیکی در قرن ۲۱*، ترجمه محمد عطاران، تهران: موسسه توسعه فناوری آموزشی مدارس هوشمند.
- ۱۵- نجفقلی زاده، اعظم و دیگران (۱۳۹۰) *دنیای مجازی: امکانات، قوانین، روش‌ها و ابزارهای ارزیابی*، تهران: کتابدار.
- ۱۶- هانتیگتون، ساموئل (۱۳۷۸) *برخورد تمدن‌ها و بازسازی نظم جهانی*، مترجم: محمدعلی حمیدرفیعی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۱۷- هری، س. تری یاندریس (۱۳۸۸) *فرهنگ و رفتار اجتماعی*، ترجمه نصرت فتی، تهران: رسانه‌ش.
- ۱۸- یونسکو (۱۳۷۶) *فرهنگ و توسعه*، ترجمه محمد فاضلی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۱۹- The Interorganizational Committee on Guidelines and Principles for Social Impact Assessment (۱۹۹۴) *Guidelines and Principles For Social Impact Assessment*, U.S. Department of

Commerce National Oceanic and Atmospheric Administration
National Marine Fisheries Service.

۲۰- Lachs, ViVi (۲۰۰۰) *Making Multimedia in the Classroom*,
Rutledge Falmer.

۲۱- Centre for Good Governance (۲۰۰۶) *A COMPREHENSIVE
GUIDE FOR SOCIAL IMPACT ASSESSMENT*, www.scribd.com.

۲۲- the Environmental Council, State of Hawaii (۱۹۹۷) *Guidelines
for Assessing Cultural Impacts*.

۲۳- Luika Farias, Malia (۲۰۱۰) *Cultural Impact Assessment for
the Kea'au-Pāhoa Road Widening Project*, Hawai'i: SSFM
International, Inc.

